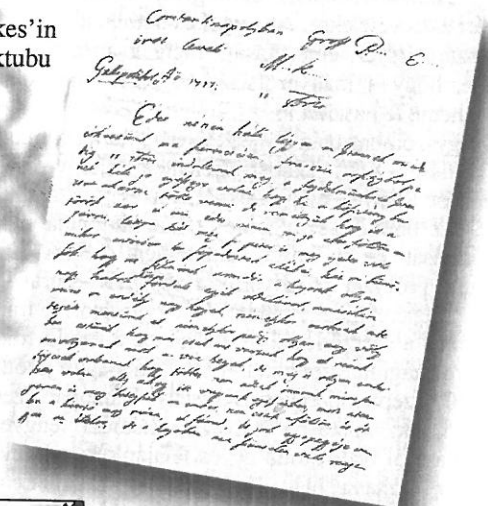

Mikes Kelemen
első levele

Kelemen Mikes'in
ilk mektubu

Utca Rodostóban,
Bercsényi házával
(Edvi Illés Aladár
vázfestménye, 1905)

Tekirdag' da bir sokak,
üzerinde Bercsényi'nin evi
(Aladár Edvi Illés'in
suluboya resmi, 1905)

Sarolta Amália,
hessen-rheinfelsi hercegnő
(David Richter, olaj, 1705)

Amália Sarolta,
Hessen-Rheinfels prensesi
(David Richter, yağlıboya, 1705)

Magyarország térképe a Rákóczi szabadságharc korából
Rákóczi Özgürlük Savaşı döneminden Macaristan haritası

Rákóczi'nin 1694
sarı portresi

Rákóczi Savaşı
savaşları

A tárgyalások nem vezettek eredményre – elsősorban Erdély függetlenségének elismerése kérdésében –, és a császári udvar a nyilvánosság előtt szakította meg a tárgyalásokat. A kuruc Ráday Pál az *Animadversiones apologicae* című iratban válaszolt a császári észrevételekre. Az angol és a holland diplomácia sajnálta a császári udvar elutasítását, mert a mediáció sikerétől azt remélte, hogy a magyarországi császári csapatokat a franciák ellen lehetne felhasználni.

Nagyszombat után ismét előtérbe került a magyar államforma kérdése. XIV. Lajos kijelentette, hogy csak akkor tud szerződést kötni a magyarokkal, ha detronizálják a Habsburg-házat. Az ónodi országgyűlés tehát kimondta a Habsburg-ház trónfosztását és a kuruc diplomácia Miksa Emánuel bajor választót próbálta megnyerni a magyar trónra – sikertelenül. Ennek ellenére megkezdődtek a tárgyalások a francia udvarral, kicserélték a szerződéstervezeteket, de a romló franciaországi és magyarországi helyzet miatt ennél tovább nem jutottak.

1707 szeptemberében Bercsényi Varsóban szerződést kötött a cárral, aki kilátásba helyezte Rákóczi lengyel királyságát, támogatásáról biztosította őt, és felajánlotta a közvetítést a bécsi udvarnál. Poltava után II. Ágost visszatért Lengyelországba. Rákóczi lengyel királlyá választása ezzel lekerült a napirendről. A cár viszont továbbra is támogatást és közvetítést ígért, miközben a fejedelemtől segítségért kért, franciaországi kapcsolatok kialakításában. Rákóczi örült a keleti szövetségesnek, akitől katonai támogatást is várt.

Ezért javaslatot tett a Franciaország és Oroszország közötti kapcsolatok létrehozására, a két hatalom közötti szerződés megkötésére és francia közvetítésre annak érdekében, hogy az oroszok elleni török támadásra ne kerüljön sor. Ebben az időben a török területen tartózkodó XII. Károly svéd király azt igyekezett elérni, hogy a Porta Oroszország ellen forduljon. Vetési Kökényesdi László, Rákóczi versailles-i követe kapta a megbízást, hogy menjen Moszkvába a francia udvar által jóváhagyott tervvel. Ám nem sikerült eredményt elérnie, mert a svéd királyt támogató francia diplomácia a törökök Oroszország elleni háborúját javasolta.

A Franciaországgal megkezdett béketárgyalások eredményeképpen a fejedelem a fiatal Klement János Mihályt Poroszországba, Hollandiába és Angliába küldte, hogy javasolja a protestáns országok részvételét a közvetítés megújításában, valamint Erdély ügyének napirendre tűzését a béketárgyalásokon. Feltételezte ugyanis, hogy ezek az országok támogatni fogják a magyar protestánsok érdekeit. Angol részről megindultak a tárgyalások, de a császári udvar elzárkózott minden külföldi közvetítéstől.

Itthon tárgyalásokra került sor Pálffy János császári tábornokkal, aki Károlyi Sándor megnyerte a megegyezéshez. Rákóczi találkozott Pálffyval, de nem hitt ajánlataiban, s 1711. február 20-án ismét Lengyelországba indult, abban a reményben, hogy találkozni fog a cárral. Ekkor írta: „Jobb s állandó békeségért remélhetünk a muszka intervenciója által, mintsem Pálffy hitegetései után.” A fejedelem tiltakozása ellenére Károlyi május 1-jén aláírta az ún. szatmári békét, amely biztosította a nemesség jogait, visszaadta birtokait és állásait, viszont nem fogadta el a konföderációt, Erdély függetlenségét és a külföldi garanciát. Mindez másfél évszázadra megerősítette a rendi alkotmányt, és Magyarországot s Erdélyt a Habsburg Birodalom részévé tette. Rákóczi joggal mondhatta: „Tudom, legnagyobb argumentum abban, hogy újra elhagyattatom s még talán az külső reménység is megcsal, mely ha mind így történne is: mégis jobban szeretem tiszta, tökéletes lelkiismerettel Istenbe vetni reménységemet, egyedül, mintsem hitetlenségemmel azt megmocskolván, attúl is mind eltávoznom, mind érdemtelenné tenni magamat.

Görüşmélerekde – özellikle de Erdel'in bağımsızlığının tanınması konusunda – sonuca varılamadı ve İmparatorluk sarayı görüşmeleri açıktan açığa kesti.

Kuruc Pál Ráday, *Animadversiones apologicae* adlı yazısında İmparatorluğun düşündüklerine cevap verdi. İngiltere ve Hollanda diplomasisi, imparatorluk sarayının reddini teessüfle karşıladı, zira arabuluculuğun başarısı olması halinde Macaristan'daki İmparatorluk kuvvetlerinin Fransızlara karşı kullanılabilceğini ummuştu.

Nagyszombat'tan sonra Macar devlet şekli yine gündeme geldi. XIV. Louis, ancak Habsburg hanedanını tahttan uzaklaştırdıkları takdirde Macarlarla anlaşma yapabileceğini açıkladı. Böylece Ónod'da yapılan parlamento toplantısı Habsburg hanedanının tahttan uzaklaştırıldığını ilan etti ve Kuruc diplomasisi, Bavyera seçicisi Emmanuel Maksimiliân'i Macar krallığı için kazanmayı denedi. Fakat başarı sağlayamadı.

Buna rağmen Fransa sarayıyla görüşmeler başladı, sözleşme tasarıları mübadele edildi, fakat Fransa'da ve Macaristan'da durumun kötüleşmesi yüzünden bundan daha fazlasını yapamadılar.

1707 Eylülünde Bercsényi Çar ile Varşova'da bir sözleşme bağladı, Çar, Rákóczi'ye Lehistan krallığı vaaşinde bulundu, onu destekleyeceğini vadetti ve Viyana sarayıyla arasında arabuluculuk yapmayı önerdi. Poltava'dan sonra II. August Lehistan'a geri dönünce, Rákóczi'nin Lehistan kralı seçilmesi de gündemden indi. Çar ise bir yandan Fransa ile ilişkilerin düzenlenmesinde Prensten yardım isterken, öte yandan onu destekleyeceğini ve aracılık yapacağını vadediyordu. Rákóczi bu doğıulu müttetikinden memnundu ve ondan askerî destek de bekliyordu. Bu nedenle, Fransa ile Rusya arasında ilişki kurulmasını, iki devlet arasında sözleşme bağlanmasını ve Rusya'ya karşı Osmanlı saldırısı olmaması için Fransa'nın arabuluculuk yapmasını önerdi. O sıralarda Türk topraklarında bulunan İsveç kralı XII. Karl, Sarayın Rusya'ya karşı cephe almasını sağlamaya çalışıyordu. Rákóczi'nin Versailles'daki elçisi László Vetési Kökényesdi'ye, Fransa sarayının onayladığı tasarıyla Moskova'ya gitmesi için talimat verildi. Fakat bir sonuç alınamadı, çünkü İsveç kralını destekleyen Fransız diplomasisi, Osmanlıların Rusya'ya karşı savaşmasını önerdi.

Fransa ile başlayan barış görüşmelerinin bir sonucu olarak Prens, aracılığın yenilenmesine Protestan ülkelerin katılmasını ve ayrıca Erdel sorununun barış görüşmelerinde gündeme alınmasını önermek üzere genç János Mihály Klement'i Prusya, Hollanda ve İngiltere'ye gönderdi. Zira Rákóczi, Macar Protestanlarının çıkarlarını bu ülkelerin destekleyeceğini tahmin ediyordu. İngiltere tarafından görüşmeler başlatıldı, fakat Çarlık yönetimi hiçbir yabancı arabuluculuğunu kabule yanaşmadı.

Yurtta İmparatorluk kuvvetleri generali János Pálffy ile görüşmeler yapıldı ve general, Sándor Károlyi'yi uzlaşmaya ikna etti. Rákóczi Pálffy ile görüştü, fakat önerilerine inanmadı ve Çar ile buluşmak umuduyla 20 Şubat 1711'de tekrar Lehistan'a gitti. O zaman şunu yazmıştı: „Pálffy'nin avutmalarından çok, Moskovanın işgaliyle daha iyi ve sürekli bir barış umabiliriz.” Prens'in protestosuna rağmen Károlyi, 1 Mayıs'ta Szatmár barış anlaşmasını imzaladı.

Bu anlaşma soyluların haklarını güvence altına alıyor, mülklerini ve mevkilerini iade ediyor, fakat öte yandan Konfederasyonu, Erdel'in bağımsızlığını ve yabancı garantisini kabul etmiyordu. Bütün bunlar, yüz elli yıl süreyle zümreler anayasasını takviye etti ve Macaristan ile Erdel'i Habsburg İmparatorluğunun bir parçası haline getirdi. Rákóczi, Szatmár barış anlaşmasını kapitülasyon sayıyor ve Károlyi'yi hain olarak niteliyordu.

Ez végső resolútióm, amelytől csak a halál választ el, s nincs oly nyomorúság s rabság, mely elmémben habozást okozna.” Rákóczi a szatmári békét kapitulációnak tartotta, s Károlyit árulónak nevezte. Arra számított, hogy a külföldi hatalmak a békétárgyalásokon elismerik erdélyi fejedelemségét, és közbelépnek a magyar kiváltságok érdekében.

1713 januárjában Rákóczi Franciaországba indult, ahol már nem erdélyi fejedelemtént, hanem Sáros grófjaként szerepelt. XIV. Lajos és a francia udvar szívesen fogadta őt, de az utrechti békétárgyalásokon – amelyek Ausztria részvétele nélkül záródtak – a magyar kérdés nem került szóba. Rastattban Villars marsall utasítást kapott arra, hogy támogassa Rákóczi erdélyi fejedelemségének elismerését vagy vagyonának visszaadását. Savoyai Jenő ezt elutasította, miután a francia diplomácia szembeszállt a katalánoknak tett engedményekkel.

Ezek után a fejedelem így fordult XIV. Lajoshoz: „Tudom, Felség, hogy mindent megtejt, amit megtehetett értem, de az alkalom túl szép volt és ellenségeim által régóta keresett, mintsem elmulasztanák és ne éreztetnék bosszújukat hazám iránt és ne töltsék ki azokon, akik osztoztak sorsomban.” A király járadékot biztosított számára, és megkapta a párizsi Városházára kiutalt elmaradott segélypénzek kamatait. Felesége a nagyszombati tárgyalások idején jött Magyarországra, innen Csehországba és Lengyelországba ment, ahol a francia udvar által biztosított jaroslawi birtok jövedelméből élt. A kettejük közötti kapcsolat megromlott, s ez lengyelországi találkozásuk során sem változott meg. A gyermekeket, Györgyöt és Józsefet a bécsi udvar neveltette, de, amint Mikes Kelemen írta, meglehetősen felületesen. A fejedelem az udvar előkelő köreiből élt, részt vett a vadászatokon és a színházi előadásokon, megismerkedett Párizs tudományos és művészeti köreiből. XIV. Lajos halála után visszavonult az Yerres melletti Grosbois kamalduli kolostorába, ahol „remete módjára” élt, megismerve a janzenista vallásos irodalmat.

Amikor 1716-ban kitört a háború Törökország, Velence és Ausztria között, a szultán meghívására az Ottomán Birodalomba utazott, az orléans-i herceg, Toulouse gróf és a spanyol király támogatásával. Megérkezése után Törökország és Ausztria megkötötték a pozserováci békét, s őt magát a Márvány-tenger partján fekvő Rodostóba száműzték, ahol a Porta tartotta el. 1733-ban felmerült a remény, hogy a lengyel örökösödési háború kapcsán részt vehet az Ausztria elleni hadjáratokban, erre azonban már nem került sor. Ezzel kapcsolatban írta: „Én ma is lelkes fia vagyok hazámnak és ma is álom eskümet, hogy fejedelemségem szabadságát és jogait meg fogom védelmezni.” 1735. április 8-án halt meg, Rodostóban, ahol környezete s mindenekelőtt Mikes Kelemen, a Törökországi levelek szerzője, keservesen megsiratta.

Rákóczi nemcsak mint politikus, hanem mint író is megörökítette nevét a magyar és a külföldi irodalom történetében. Franciául írt Emlékiratai 1739-ben Hágában jelentek meg Brenner Domokos A magyarországi változások története című munkája részeként. A latin nyelvű Vallomások 1876-ban látott napvilágot Budapesten (újabbán Szepesi Erika fordításában magyarul is olvasható), de van egy francia nyelvű változata is, amelyet még a 18. század folyamán Chrysonome Jourdain, a grosbois-i kamalduliak főnöke tolmácsolt. 1751-ben ugyancsak Hágában adták ki Politikai és erkölcsi testamentumát, amelynek két traktátusa francia nyelvű, az egyiknek azonban latin a szövege (az Archivum Rákócianum sorozatban adták ki). Ugyanitt jelentek meg francia imádságai is. Vallomásai és Emlékiratai a janzenista vallásosság szellemében mutatják be sorsát és a szabadságharcot.

Yabancı devletlerin barış görüşmelerinde Erdel Prenslığının bağımsızlığını tanıyacıklarını ve Macar imtiyazlarından yana müdahale edeceklerini hesaplıyordu.

Rákóczi 1713 yılı Ocak ayında Fransa'ya hareket etti. Orada artık Erdel Prensi olarak değil de Sáros kontu olarak bulunuyordu. XIV. Louis ve Fransız sarayı kendisini memnunklukla karşıladı, fakat – Avusturya katılmadan sona eren – Utrecht barış görüşmelerinde Macar sorunu söz konusu edilmedi.

Rastatt'ta mareşal Villars, Rákóczi'nin Erdel Prenslığının tanınmasını, ya da mülklerinin iadesini desteklemesi için talimat aldı. Fakat Eugen de Savoya bunu, Katalanlara taviz verilmesine Fransız diplomasisinin karşı çıkmasından sonra reddetti. Bunun üzerine Rákóczi kral XIV. Louis'ye şunları yazdı: „Biliyorum, Majesteleri, benim için yapılabileceğiniz her şeyi yaptılar; fakat bu fırsat çok güzel bir fırsattı, düşmanlarımın eskiden beri aradıkları ve vatanıma karşı intikamlarını hissettirerek, kaderimi benimle paylaşanlardan intikam almaktan vazgeçmeyecekleri kadar iyi bir fırsattı.” Kral, Prense bir irat sağladı ve Rákóczi, Paris valiliğine havale edilen tutardan geri kalan yardım parasının faizlerini de aldı. Karısı, Nagyszombat görüşmeleri sırasında Macaristan'a geldi, oradan Bohemya'ya, sonra da Lehistan'a gitti ve Fransız sarayının sağlamış olduğu Jaroslaw malikânesinin geliriyle hayatını sürdürdü. Rákóczi ile eşi arasındaki ilişkiler bozulmuştu ve bu durum Lehistan'da buluştuğlarında da değişmedi. Çocukları György ve József Viyana sarayı tarafından eğitiliyordu. Fakat Kelemen Mikes'in yazdığı gibi bu eğitim oldukça yüzeyseldi. Prens sarayın soylu çevreleri arasında hayatını sürdürdü, avlara, tiyatro temsillerine katıldı, Paris'in bilim ve sanat çevreleriyle tanıştı. XIV. Louis'nin ölümünden sonra Yerres yakınında Grosbois Kamaldul manastırında inzivaya çekildi, orada bir „keşiş gibi” yaşadı, Jansenizm'in din literatürünü tanıma fırsatını buldu.

1716'da Osmanlı İmparatorluğu ile Venedik ve Avusturya arasında savaş çıkınca, Sultanın daveti üzerine, Orleans Düktü, Toulouse Kontu ve İspanya kralının desteğiyle Türkiye'ye gitti. Oraya vardiktan sonra Osmanlı İmparatorluğu ile Avusturya arasında Pasarofça barış anlaşması imzalandı ve Rákóczi Marmara denizi kıyısındaki Tekirdağ'a sürgüne gönderildi. Orada geçimini Osmanlı Sarayı sağladı. 1733'te, Lehistan veraset savaşıyla bağlantılı olarak Avusturya'ya karşı seferlere katılması umudu doğduysa da, bu artık gerçekleşmedi. Bununla bağlantılı olarak Rákóczi şunları yazmıştı: „Ben bugün de vatanımın coşkulu bir evladıyım ve prensliğimin özgürlüğünü ve haklarını savunacağıma dair andımı bugün de bozmadım.” Rákóczi 8 Nisan 1735'te Tekirdağ'da hayata gözlerini yumdu. Çevresi ve her şeyden önce de Türkiye'den Mektuplar'ın yazarı Kelemen Mikes acı acı yas tuttular.

Rákóczi yalnız bir politikacı olarak değil, fakat yazar olarak da Macar ve yabancı edebiyat tarihine adını kaydettirdi. Fransızca yazdığı Anılar'ı, Domokos Brenner'in Macaristan'daki değişikliklerin tarihçesi adlı incelemesinin bir bölümü olarak 1739'da Lahey'de yayımlandı. Latince yazdığı İtirafı'ı 1767'de Budapeşte'de basıldı (Yeni bir baskısı, Erika Szepesi'nin çevrisiyle Macarca). Fakat bunun, 18. yüzyılda Grosbois Kamaldul başrahibi Chrysonome Jourdain tarafından çevrilmiş Fransızca versiyonu da var. Politik ve Moral Vasiyetname'si 1751'de gene Lahey'de bastırıldı.

Bunun iki bölümü Fransızca'ydı, fakat bir tanesinin metni Latince yazılmıştı (bu, Archivum Rákócianum dizisinde yayımlandı). Fransızca duaları da aynı dizide çıktı. İtirafı'ı ve Anılar'ı, Prensın kaderini ve özgürlük savaşını Janzenizm dindarlığı ruhunda yansıtıyor. Politik ve Moral Vasiyetname'de Rákóczi, ülkenin temel haklarını ve din yasalarını çiğnediği takdirde müstebite karşı çıkılabileceğini kabul etmekle beraber, Bossuet ile tartışıyor.

A Politikai és erkölcsi testamentumban vitatkozik Bossuet-vel, elismerve, hogy ellen lehet állni a zsarnokságnak, ha az megsérti az ország alapvető jogait és a vallás törvényeit. Emellett számtalan levelet írt magyar és idegen nyelven, beszédek tartott, emlékiratokat és magyar nyelvű imádságokat adott ki. Méltán állíthatjuk, hogy a 18. század eleji magyar és idegen nyelvű irodalom egyik jeles képviselője volt, aki munkáiban nemcsak önmagáról vallott, hanem a kor magyarországi és külföldi körülményeiről s azokhoz való viszonyáról.

A magyar olvasó az Archivum Rákócianumban kiadott idegen nyelvű szövegek és magyar fordítások révén képet kaphat erről az irodalmi tevékenységről, amely jóval megelőzi a magyar felvilágosodás első szakaszát.

Saint-Simon a következő portrét festette róla: „Ragotzi nagyon magas növésű, anélkül, hogy túl magas lenne, nem sovány, jól megtermett, anélkül, hogy kövér volna, kiegyensúlyozott, jól megformált, külseje erőteljes és nagyon nemes, anélkül, hogy durva lenne: az arca elég kellemes és a fizionómiája tatár. Bölcs, szerény, mértéktartó, igen kevésbé szellemes ember, de egészében véve jó és értelmes: nagyon udvarias, de megvalogatja, kivel áll szemben; igen könnyed mindenkivel és – ami ritkán található együtt – ugyanakkor sok benne a méltóság, anélkül, hogy modorában bármi is éreztetné a dicsőiséget. Nem beszél sokat, de azért részt vesz a társaságban, és nagyon jól adja elő mindazt, amit látott, anélkül, hogy magáról beszélne. Rendkívül tisztességes, egyenes, igaz, nagyon bátor, mélységesen hisz Istenben s ezt nagy egyszerűséggel nem mutatja, de nem is titkolja.” Az emlékirat-író Saint-Simon, aki ismerte őt, részben Dangeau leírását közi, s rokonszenves képet fest Rákócziról, még ha vitatja is a korban olyan nagyra becsült francia „szellemességét”.

Milyen üzenetet hordoz Rákóczi Ferenc és szabadságharca?

A fejedelem a rendi társadalmat képviselte, de a paternalis királyság jegyében, magát pater patriae-nek nevezve, aki kész a nemesi anarchiával szemben a felvilágosult abszolutizmus bizonyos jegyeit is érvényesíteni. Létrehozott egy olyan államot, amelyben a felkelt nemességre és a katonáskodó jobbágyokra támaszkodva igyekezett megteremteni az ország egységét. Ezt az egységet a szó patrióta értelmében használta, amelyben még nincsenek nemzetiségi ellentétek s amelyben rész vesznek nemcsak a magyarok, hanem a szlovákok és a románok is. Az egység megteremtéséhez hozzátartozott a vallási tolerancia gondolatának érvényesítése, amely a magyarországi ellenreformáció idején folytatta az erdélyi hagyományt. A szabadságharcot kedvező nemzetközi helyzetben indította el, de Franciaország és Bajorország vereségei, valamint az orosz segítség reménytelensége miatt elszigetelődött. Az ország belső ellentétei, a pestis, a császári hadsereg előrenyomulása a megalkuvást helyezte előtérbe, s nem várták meg a béketárgyalásokat, amiben a fejedelem reménykedett. A szatmári kompromisszum fenntartotta a nemesség jogait, megvédte a rendi alkotmányt, de a külső kapcsolatok nélküli Magyarország és Erdély a Habsburg Birodalom része lett. Rákóczi a bujdosásban is kitartott Erdély függetlensége mellett, s ezt nem a családi előzmények, a Habsburg-hatalommal szembeni ellenállás és végül az európai egyensúly biztosítása indokolta.

Rákóczi emlékét megőrizte a magyar nemesség egy része és azok a jobbágyok – magyarok, szlovákok és románok –, akik részt vettek a szabadságharcban. Kuruc énekek, korabeli emlékiratok és levelek, a történeti irodalom az ország függetlenségének áldozatos képviselőjeként emlékeztek meg róla, akár 1848–49-ben, akár a második világháború idején, akár a mi időnkben.

☞ Köpeczi Béla

Rákóczi bunlárny yanı sıra Macarca ve yabancı dillerde sayısız mektup yazmıř, demeçler vermiř, anılar ve Macarca dualar yayımlamıřtı. 18. yüzyıl bařlarında Macarca ve yabancı dilde literatürün seçkin bir temsilcisi olduėunu vurgularsak abartma yapmıř olmayız. Çalıřmalarında yalnız kendisiyle ilgili itiraflarda bulunmakla kalmayıp, çağın Macaristan'daki ve yabancı ölkelerdeki kořulları ve bunlarla iliřkilerini de anlatıyordu. Macar okuyucuları Archivum Rákócianum'da çıkan yabancı dildeki metinler ve Macarca çeviriler sayesinde, Macar aydınlanma döneminin ilk ařamasının çok daha öncesindeki edebiyat faaliyetleri hakkında izlenimler edinebiliyor. Saint-Simon Rákóczi'nin portresini řöyle çiziyordu: „Ragotzi, ařını deėilse de çok uzun boylu, řiřman deėilse de iri yapılı, dengeli, řekli řemaiili yerinde, dıř görünüşü kaba deėilse de güçlü ve pek asil; çehresi oldukça hoř, fizyonomisi Tatar. Arif, mütevazı, ölçölü, pek az denebileek kadar nüktedan bir kiři, fakat bütünüyle alınırsa iyi ve akıllı bir insan; çok kibar, ama rakibini seçiyor; herkese karřı tavrı rahat, fakat aynı zamanda – ařında buna pek ender rastlanır– davranıřında onurunu asla hissettirmeyecek kadar haysiyetli. Çok konuřmuyor, fakat sohbetlere katılıyor ve gördüklerini, kendinden hiç bahsetmeden çok iyi anlatabiliyor. Olaėanüstü saygılı, dürüst, řu da gerçek ki, çok da cesur; Tanrı'ya içtenlikle inanıyor ve bunu büyük bir alçakgönüllölükle göstermiyor ama, gizlemiyor da.” Anı yazarı Saint-Simon, Rákóczi'yi tanıyordu ve kısmen Dangeau'nun tasvirini naklederken, o zamanlar pek saygınlık duyulan Fransız „esprisi”ni tartıřmakla beraber, Rákóczi hakkında sempatik bir portre resmediyor.

Ferenc Rákóczi ve özgürlük savařı nasıl bir mesaj taşıyor?

Prens, asilzadeler toplumunu temsil ediyordu, fakat bu paternalist bir krallık niteliğindeydi; kendisini, soylular anarřisine karřı aydınlanmış saltçılığın belirli niteliklerine geçerlilik kazandırmaya hazır bir „pater patriae”, yani vatan babası addediyordu.

Öyle bir devlet kurdu ki, bu devlette bař kaldıran soylulara ve silah altına alınan serflere dayanarak ölkenin birliėini saėlamaya çalıřtı. Bu birliėi yurtseverlik anlamında kullandı, bu birlikte henüz milliyet zıtlıkları yoktu ve buna yalnız Macarlar deėil, Slovaklar ve Romenler de katılıyordu. Birliėin yaratılmasına, Macaristan'daki karřı-reformasyon yıllarında Erdel geleneėini sürdüren dinî tolerans düşüncesine geçerlilik kazandırmak da dahildi. Rákóczi özgürlük savařını elverişli bir uluslararası durumda bařlattı, fakat Fransa ile Bavyera'nın uğradıėı yenilgiler, ayrıca Rusya'dan yardım görme umudunun kalmaması yüzünden bu savař yalıtıldı. Ölkedeki iç zıtlıklar, veba ve İmparatorluk ordusunun ilerlemesi, uzlařmayı ön plana getirdi ve Prens'in umut beslediėi barıř görüşmelerini beklemediler. Szatmár uzlařması soyluların haklarını devam ettirdi, zümreler anayasasını korudu, fakat dıř baėlantıları olmaksızın Macaristan ile Erdel Habsburg İmparatorluėunun bir parçası oldu. Rákóczi sürgünde de Erdel'in baėımsızlıėından yana çıktı. Bunun nedeni her hangi bir egemenlik kompleksi deėil, fakat ailesinin geçmiřte yařadıkları, Habsburg hâkimiyetine karřı direniř ve nihayet Avrupa'da dengenin saėlanması düşüncesiydi.

Macar soyluların bir kısmı ve özgürlük savařına katılan serfler – Macarlar, Slovaklar ve Romenler – Rákóczi'nin anısını korudular. Kuruc řarkıları, zamanın mektupları ve hatıraları, tarih literatürü onu, 1848–49'da da, İkinci Dünya Savařı sırasında da, yařadığımız dönemde de, ölkenin baėımsızlıėının fedakâr temsilcisi olarak andı, anıyor.

(Türkçesi: Yılmaz Gülen)

☞ Béla Köpeczi

II. Rákóczi Ferenc arcképe a törökországi levelek tükrében

Kelemen Mikes'in „Türkiye Mektupları”-nın ışığında

Prens II. Ferenc Rákóczi'nin portresi

Rákóczi Ferenc-képpünk legalább kettő van: az egyiket a történelemtudomány gazdagítja történeti kútfőkre, dokumentumokra támaszkodva, a másikat, a szubjektívet, de éppen ezért emberibbet, a szívünkhöz közel állót Mikes Kelemen hagyta ránk.

Mikes maga is szimbolikus alakká nőtt – nem véletlen, hogy irodalomtörténetünk legnagyobb hatású folyóiratának, a Nyugatnak a címlapján az ő íróasztal fölé hajló figurája az embléma. Jelképpé vált Zágón neve is: a sűríg tartó honvágyé, míg Léway József elégiájában a Zágón felé mutató halovány csillag a Világos utáni nemzet hangulatát is tükrözi.

Rákóczi 1707. április 24-én avatta azt a száz válogatott ifjúból álló társaságot, amelynek szabályzata így szól: „Ezen Nemes Társaság serege legfőképpen a végre rendeltetik, hogy zászlója alatt lévő nemes ifjúság oldalunk mellett, szemünk előtt nevelkedvén, hazájához való szeretetet az isteni félelemmel együtt több tudományokkal és jóságos erköltségekkel tanulja és gyakorolja és az idő mostohasága által le tapottatott és el szegényedett atyák fíjokat, költségek nélkül mind azokkal fel ékesíthetessék, az melyek nemességekhez illendők.”

Mikes e társaság tagjaként, nemes apródként kerül a fejedelem körmeztetébe. Egy esztendő múlva 'bejáró', azaz belső inas, tehát a közvetlen udvartartás tagja, s testközeli, bizalmi állása majd három évtizedig, a fejedelem haláláig tart. Nem volt a szó igazi értelmében politikai emigráns – személyes döntése ítélte bujdosásra: „Mert énnekem soha semmi egyébb okom nem volt hazámot elhagyni, hanem hogy igen szerettem az öreg fejedelmet.” – írja ura halála után három évvel. (145. levél)

Szeretete azonban nem teszi elvakulttá, nem bálványt, hanem embert szeret, neheztelését vagy kritikáját sem titkolja. Többször is szóvá teszi a fejedelem garasoskodó természetét. „Itt mi elegen vagyunk, elég tahint (tartásdíj) ad a porta, eleget eszünk, de azzal ruhásabbak nem vagyunk, sem én, sem más. A mi urunknak pedig természetűe a, hogy kértlen nem ad. Annyi esztendőktől fogvást, hogy szolgálom, soha semmit nem kértem. Édes néném, már el nem kezdem.” (22. levél)

Ha burkoltan fogalmaz is, érezzük a szíve mélyén lappangó keserűséget: „Édes néném, akik bujdosó fejedelmet szolgálnak, hogy lehetne azoknak valamik? A való, hogy minékünk, ketten, hárman, kik mindenkor véle bujdosunk, többünk lehetne, de azt elhallgatom, miért nincsen. Az erdélyi vér nem az adomért szolgál, hanem a becsületért, ha egy kis hálaadatlansággal fizetnek is, azt nem tekint.” (34. levél)

Egy olyan nagy jellem, mint Rákóczi, s egy olyan feddhetetlen ember, mint Mikes között is problémát okozhat a pénz. Mikes bámulatra méltó ábrázoló művészetével, a maga szűkszávúságával mezteleníti le megrendítő módon a maga lelkét előttünk, s teszi emberközeli a kicsinyesen garasoskodó száműzött fejedelem alakját: „Sokszor jut eszembe a szegény urunk jóvendölése; mert egyszer a többi között a vásárlásról való számadást, hogy oda adtam volna (mert én vásároltattam, ami a köntösihez és a házbeli eszközökhöz kívántatott, a fizetőmester, aki vásárolta parancsolatomból, nekem számot adott, én pedig azt a számadást megmutattam a fejedelemnek), de azt jó megtudni előre, hogy szegénynek olyan természetűe volt, hogy a számadásban nem azt nézte, hogy miért adtanak harminc vagy negyven tallért, hanem ha tíz vagy tizenkét poltúra érő portékát olcsón vették-e vagy drágán – az olyan apró állapotban mindenkor gáncsot talált.

Macarların belleğinde, II. Ferenc Rákóczi denince, en azından iki türlü Ferenc Rákóczi portresi canlanır: birini tarihi belge ve kaynaklara dayanarak tarihçiler zengileştiriyor; diğerini, subjektif olanını, fakat bu yüzden daha insanî olanını, gönülümüze daha yakın olanını, Prens'in hayatı boyunca sadık hizmetkârı – Macar düzyazısının kurucusu, yaratıcısı saydığımız – Kelemen Mikes, ünlü Türkiye Mektupları başlıklı eseriyile bırakmıştır bize.

Mikes kendisi de sembolik bir figür: güncelliğini bugün de yitirmeyen sürgünlüğün simgesidir. Macar edebiyat tarihinin en önemli dergisi olan Nyugat'ın amblemi olarak, yazı masasına eğilen Mikes figürünün seçilmiş olması da bir rastlantı değildi. Nasıl, Mikes için doğduğu, daima hasretle andığı Zágón köyünün adı da hiç sönmeyen sıla özleminin sembolü olmuşsa, József Léway de ünlü „Mikes” mersiyesindeki „Zágón'un yolunu gösteren sönük yıldız” dizesiyle aynı zamanda Macar halkının yenik özgürlük savaşından sonra duyduğu acıyı, yası da – çağın gereği – kapalı bir şekilde dile getiriyor.

II. Ferenc Rákóczi'nin 24 Nisan 1707'de yüz seçkin gençten kurduğu topluluğun tüzüğünde amaç şöyle belirtiliyor: „Bu asil topluluk, her şeyden önce bayrağı altındaki asil gençlerin yanımızda, gözlerimizin önünde yetişirken vatanlarına ve Tanrı'ya karşı duyacakları sevginin yanısıra bilimleri ve iyi ahlâk öğrenmeleri için, zamanın zor koşullarına boyun eğmeyerek fukaralaşmış babaların oğullarının para ödemedene terbiye alarak asaletlerine layık şekilde eğitilmeleri için kurulmuştur.”

Mikes işte bu topluluğun üyesi, soylu paj olarak Prens Rákóczi'nin sarayına giriyor. Bir yıl sonra içişler oluyor, ve o andan itibaren otuz yıl boyunca, Efendisinin ölümüne kadar yanından ayrılmıyor. Yani Mikes sözün asıl anlamında politik mülteci değil - sürgün kendi kişisel kararı: „...Benim memleketimi terk etmek için Bey'i çok sevmekten başka bir nedenim yoktu...” diyor 25 yılı aşkın sürgünlükten sonra. (145. mektup, Çernavoda, 15 Aralık 1738)*

Ne var ki Beyine körü körüne hayranlıkla bakmıyor, sevdiği bir put değil, insandır. Mikes, kırıldığı gibi eleştirisini de gizlemiyor. Örneğin Prens'in cimriliğinden defalarca şikayet ediyor: „...Biz burada oldukça kalabalığız. Babiâli yeterince tahin veriyor, yeterince yiyoruz, fakat daha iyi giyinemiyoruz. Efendimizin istemeden vermemek gibi bir huyu var. Yıllardır O'nun hizmetindeyim ve şimdiye kadar hiç bir şey istemedim. Sevgili Teyzem, şimdi den sonra da istemeye başlamayacağım...” (22. mektup, Yeniköy, 28 Aralık 1718).

Kapalı biçimde konuşmasına rağmen ruhunun derinliklerindeki üzüntüyü hissetmekteyiz: „...Sevgili Teyzem, mülteci bir Bey'e hizmet edenlerin fazla eşyası nasıl olsun? Hele biz, her zaman O'nunla birlikte sığıntı gibi yaşayan iki-üç kişiden ibaretiz. Aslında daha fazla eşyamız olabilir, ama niçin olamadığımı size yazmayacağım. Erdel kanından olanlar alacakları için değil, şerefleri için hizmet ederler. Karşılığını nankörce öderlerce, ona bakmazlar...” (34. mektup, Yeniköy, 25 Mart 1720).

Rákóczi gibi yüce bir karakter ve Mikes gibi dürüst bir insan arasında bile para sorun çıkartabilir.

* Mektup alıntıları: Kelemen Mikes: Osmanlı'da bir Macar Konuk Prens Rákóczi ve Mikes'in Türkiye Mektupları, çev. Edit Tasnádi, Aksoy Yayıncılık, İstanbul, 1999.

A számadásban tehát egynéhány poltúra erő portékán megakadt a szeme, és kezdi mondani mintegy nehezteléssel, hogy drágán fizették, nem kellett volna úgy venni. Én azon szokásom ellen felindultam, mert nekem úgy tetszett, mintha bennem kételkedett volna és mondtam mint goromba: ha bennem kételkedik, parancsolja másnak, aki vásároltasson. Erre szegény semmit nem felelt, csak a kezembe nyomta a számadást, és elfordult töllem érdemem szerint. Ezzel én is kimegyek. Másnap semmit nem szólt hozzám, én pedig csak várom, hogy szóljon. Még másnap, még akkor sem szólt semmit is – a már nekem nehéz volt, mert megüsmértem ostoba cselekedetemet. Harmadnapján már nem türhettem, bémegyek utána az íróházba, ott eleiben borulok, és könnyes szemmel csókoltam kezét és kértem bocsánatot. Erre az a ritka és nagy ember megölel, és mondja: »Megbocsátok – sokszor eszedbe jutok én neked, ha meghalok – sokszor megemlegetsz engemet, de akkor késő lesz.« Ha akkor sírva hallottam ezeket a szokat, most könnyes szemmel jutnak szembe. Bé is teljesedtek!” (121. levél)

Az ilyen jelentekek bizonyára az összezártság, a reménytelenség, a semmittevés, a megkínzott idegek teremtettké. A reménytelen semmittevést szorgos munkává fordítani képes Rákóczi idézõ soroknak a szeretet és a csodálat láttató erõt kölcsönöz: „Hogy pedig minden úgy töltse az idõt, mint a mi urunk, arra az Isten ajándéka kívántatik, mert ebédig az olvasásban és az írásban tölti az idõt, ebéd után pedig aki látná azt mondhatná, hogy valamely mesterember, vagy fûr, vagy farag, vagy esztergában dolgozik. És az õ gyönyörû szakállá tele van forgáccsal, hogy maga is neveti magát. És úgy izzad, mintha munkája után kellene enni kenyérét. Ötöt minden csudálja, õ pedig neveti az olyat, aki azon panaszkodik, hogy elúnja magát. Ritka, édes néném, aki így tudja az idõhöz alkalmaztatni magát, mind pedig, hogy úgy mondjam, az idõt magához alkalmaztatni.” (88. levél)

Hírt ad a fejedelem másféle foglalatosságairól is. A választott idézetben ugyanakkor a mindkettõjüket jellemzõ feltétlen Isten-hit is megnyilatkozik (ne feledjük: legnagyobb családásuk után ír így, 1720. november 18-i levelében, amelyben arról tudósít, hogy „...a porta nem régen csinált a császárval húsz vagy huszonnégy esztendeig való békességet – huszonnégy kőfállal rekesztették bé tehát az utonkat Erdély felé...”): „...Mindezekbõl azt látjuk, hogy csak az Istenben kell bízunk, és békességes türéssel vegyük és várjuk irántunk való rendelésit. Aki a hideget adja, a mentét is ad melléje, Aki bennünket ide hozott, a gondunkat is viseli. Bízunk tehát és bízunk, és úgy nem hagyatunk el. A mi fejedelmünk, az bizonyos, hogy bízuk, és amellet minden héten kétszer vadászni megyen – aztot, ha szinte varrótó esõ volna, se mulatnók el.” (39. levél)

Ha Rákóczi nem vonja, nem vonhatja is be Mikest sokágu politikájának minden momentumába, az udvari kamarás sokféle elkíséri urát. Például: „Tegnap pedig a fejedelem csak különösen szemben volta vezérrel, és tõle elbúcsúzáván, nagy barátságát mutatta a fejedelemhez, és meg is ajándékozta egy szép nagy török flintával, és nagy barátságosan váltak el egymástól. De gondolja el kéd, hogy a török micsodaféle beszédekkel él. A fejedelem beszéd közben mondtotta a vezérnek, hogy talám messze vagyon Rodostó, és hogy közelebb szeretett volna lenni a portához. A vezér mondá, hogyha egy kevéssé messze van is, de a hely alkalmas, de ne gondoljad, hogy messze legyen, mert csak annyira vagyon, hogy ha a rizkását itt megfõzük, oda vihetik melegen.” (35. levél)

Mikes hayran olunak bir betimleme gücüyle, kendine özgü bir incelikte çektiği vicdan azabından şaşırırcı açıklıkla bahsediyor, aynı zamanda mütecciliğinde pintilik yapan prensin portresini de ustaca çiziyor: „...Rahmetli Efendimizin kehaneti sık sık aklıma geliyor: Bir seferinde alışverişe ait hesabı ona sunduğumda – çünkü giyim ve eşyaları için ne lazımsa ben satın aldırtdım ve talimatım üzerine alışverişi yapan kâhya bana hesap verirdi. Ben de hesabı Beye gösterirdim. Şurasını da önceden bilmekte yarar var: Rahmetlinin öyle bir huyu vardı ki, 30 veya 40 tallerin neye harcandığına bakmaz, 10 veya 12 kuruşa alınan bir şeyin ucuza mı, yoksa pahalıya mı alındığına bakıp bu ufak tefek şeylerde takılıp kalırdı – hesapta gene bir-iki kuruşluk bir şeye gözü ilişti ve sanki darılarak, pahalıya aldığımı, alınmaması lazım geldiğini söylemeye başladı. Ben de bunun üzerine, âdetim olmadığı halde kırıldım. Benden kuşkulandı gibi geldi ve kabaca benden şüphelendiği takdirde alışveriş işini başkasına emretmesini söyledim. Bunun üzerine Rahmetli hiç bir şey demeden hesabı elime yapıstırıp, hakk ettiğim gibi bana sırtını döndü. Ben de çıktım. Ertesi gün bir şey demedi, oysa ben çok bekledim. Daha ertesi gün, gene seslenmedi, fakat bana çok zor gelmeye başladı. Çünkü aptalca hareket ettiğimi anlamıştım. Üçüncü gün artık dayanamdım, arkasından yazıhanesine gidip, öntünde kapandım, ve gözyaşlarımla elini öperek özür diledim. Bu ender bulunur büyük insan ise beni kucakladı ve „Affediyorum. Ben öldükten sonra sık sık aklıma geleceğim, beni sık sık hatırlayacaksın, fakat o vakit geç olacak” dedi. Bu sözlerini ozaman ağlayarak dinledim, şimdi ise aklıma geldikçe gözlerim yaşıyor. Dediği çıktı!...” (121. levél, Tekirdağ, 15 Ağustos 1736)

Bu türden sahneler herhalde dar bir çevrede kapanmış olma durumu, umutsuzluk ve meşgulietsizlikten yıpranmış sinirlerin sonucudur. Umutsuz aylıklığı çalışkanlığa döndürebilen Rákóczi'yi tasvir eden cümlelere hayret ve sevgi ayrı bir canlılık kazandırıyor: „...Herkesin bizim Efendimiz gibi vakit geçirebilmesi için Tanrı vergisi lazım. Çünkü o, öğle yemeğine kadar zamanı okuyup yazmakla geçirir, öğleden sonra onu gören biri usta sanır: ya yontar, ya oyar, ya da torna tezgâhında çalışır. O güzel sakalı bazen testere talaşı ile dolar ki, haline kendisi bile güler. Sanki elinin emeğiyle ekmek parasını kazanmak zorunda kalmış gibi ter döker. Herkes hayran ona, o ise canlarının sıkılmasından şikayet edenlere güler. Zamana öylesine uyabilen – zamanı kendine uydurabilen mi desem – insana az raslanır...” (88. mektup, Tekirdağ, 24 Mart 1728)

Mikes prensin diğer meşguliyetlerinden de söz ediyor. Seçtiğimiz alıntıdan Tanrıya sonsuz bağlılığı da anlaşıyor, çünkü unutmayalım, en büyük hayal kırıklıklarından sonra (yani Osmanlı İmparatorluğunun Avusturya ile yaptığı barış anlaşmasından sonra, ki üzüldüğü bu olayı şu mecazla dile getiriyor: „...Babiâli, geçenlerde imparatorla yirmi ya da yirmidört yıllık barış yaptı, demek ki Erdel'e doğru yolumuz yirmi dört taş duvarla kapatıldı...”), her şeye rağmen şöyle yazabiliyor: „...Bütün bunlardan anlaşıldığına göre biz ancak Tanrıya inanabiliriz. Onun hakkımızda aldığı kararı sabırla bekleyelim. Soğuğu veren, yanına sıcak giysi de verir. Bizi buraya getiren, bize bakar. Ona güvenmeliyiz, çünkü güvenen terk edilmez. Bizim Beyimiz de aynı güven içerisinde haftada iki defa ava çıkar; bunu gökten iğne düşse bile kaçmaz...” (39. mektup, Tekirdağ, 18 Eylül 1720)

Rákóczi çokyönlü politikasının bütün ayrıntılarını Mikes'e açmıyor elbette, ama o, Beyine genellikle eşlik ediyor, ve böylece birçok olayın tanığı oluyor, örneğin İstanbul'dan mecburen Tekirdağ'a gönderilişlerinin: „Bey dün sadrazamla karşılaştı ve vedalaşırken Beye büyük dostluk gösterdi, ona güzel bir Türk filintası (=tüfek) armağan etti. Birbirlerinden büyük dostlukla ayrıldılar. Fakat Türklerin kullandıkları ilginç sözlerle dikkat ediniz: sohpet sırasında Bey Tekirdağ'ın uzak olduğunu ve Babiâliye daha yakın olmayı yeğlediğini söyleyince sadrazam şöyle dedi: „Biraz uzaksa, uygun bir yer; fakat çok uzak olduğunu sanma: burada pişirilen pilav, oraya sıcak olarak vardırılabilir.” (35. mektup, Yeniköy, 16 Nisan 1720)

Politikai tárgyú beszélgetéseikre többször is utal, még Rákóczi halála után is: „...a porta meg akarván mutatni, hogy teljességgel való ellensége a német Császárnak és belőlünk ijesztőt akar csinálni. Szegény fejedelem, ha most élne, mit gondolna és mit csinálna?, mert azt sokszor hallottam szegénytől, hogy nem kívánja a portának a némettel való hadakozását, mert irtózik a törökkel való hadakozástól, és hogy inkább szereti itt halálát, mintsem azt látni, hogy rablásokat tegyenek Erdélyben.” (126. levél)

Rákóczi fiának érkezése alkalmat ad az összehasonlításra, s arra, hogy visszasírja a fejedelem által meghonosított rendet, amelyet olyan érzékletesen írt le sokszor idézett 37. levelében. Rákóczi József érkezésével azonban minden megváltozik: „Vigasztalásra vártuk ezt az iffiú fejedelmet, de szomorúságunkra jött. A szép rendtartást, amelyet az atyja szabott közöttünk, és amelyet oly igen igyekezett annyi esztendő alatt megtartatni velünk mind holtig, azt a fia harmadnap alatt felfordítá, és annak elrontásán kezdé el az itt való életét úgyannyira, hogy olyan kevés idő alatt abban a keresztyéni és fejedelemhez illendő rendtartásban csak egy kis fótocska se marada meg. Minden eltöröltetett, és csak egy nagy rendetlenségnek a ködje szállotta meg a házunkot. Csak ebből elítélheti akárki, hogy mit remélhetünk, kívált mi, akik olyan fejedelmet szolgáltunk volt, akinek minden dolga okosságból, rendből és kegyességből állott. Most pedig mind ellenkezőt látunk, mert a rendet nagy rendetlenség követte, az okosságot hebehurgyaság, a kegyességet a harag és az idegenség, úgyannyira, hogy harminc esztendőtlől fogva való bujdosásunk oly súlyosnak nem tetszett, mint már ez a három hónap. Most suhajtják leginkább a mi megholt urunkot, mert szomorúan kell néznünk az atyja és fia között való nagy különbséget.” (124. levél)

Mikestől ismerjük Rákóczi halálának körülményeit. 1735. március 12-én ír először a betegségről: „...egynéhány napoktól fogvást nem látom az urunkot olyan állapotban, mint azelőtt. Mert ha titkolja is, észre lehet venni, hogy vagyon valamely belső baja. Az ő természet szerint való mindenkori jó kedve most nem olyan gyakorta való, és mintha erőszakkal volna. Azt is hozzá teszem, hogy már egy kevés időstől fogvást igen kezd apadni az ő kövér teste, és ábrázatja igen vékonyodik. Mindezek édes néném, egy kevés nyugtalansággal vetettek, engemet, mert ha ezek a belső szomorúságtól vagy valamely belső nyavalyától vagy egyszersmind mind a kettőtől jönnek, a meggyújtott gyertyát nem kell csudálni, ha fogy.” (110. levél)

A március 25-i levél drámai beszámoló a betegség előrehaladásáról, amely ugyanakkor kapcsolatuk bensőségeként is érzékelteti: „Édes néném, ha nyughatatlan elmével írtam az előbbeni levelemet, ezt szomorúsággal írom, mert az urunkot éppen nem jó állapotban látom. Ki is nyilatkozattatta magát a betegségre. Tegnapelőtt a szokás szerint nyolc óraker estve le akarván vetkőződni, a hideg borzongatta. Én jelen lévén kérdé tőlem, ha én nem fádom-e. Felelém, hogy az idő elég meleg, és nem fádom. Erre felel, hogy igen fázik. Ezen mindgyárt megjedék, de meg azután gondolám, hogy tavasz felé valami változás esik az egészségből. Az urunk levettezik és lefekszik, én is a szállásomra megyek. Egy kevés idő múlva hozzám jönnek, és mondják, hogy hánt volna. Én arra mondtam, hogy talám valami olyat ett, ami a gyomor nem szenvedhetett. Másodnap hat óraker, amikor fel szokott öltözni, a házában megyek: de micsoda ijedtségben nem esém, mihent meglátám az ábrázatját. Aki is természet szerint mindenkor piros lévén, úgy elsárgult, mintha sáfránnyal megkenték volna.

Mikes, politikai konvulzív szobterline defalarca atıf yapıyor, Rákóczi'nin ölümünden sonra bile, örneğin, gelen bir mektup hakkında şöyle yazıyor: „...Babiâli bununla, Nemçe İmparatoruna bûsbütün dűşman kesildiğini ve bizi umacı yerine kullanmak istediğini göstermiş. Rahmetli Bey şimdi hayatta olsaydı ne düşünürdü? Çünkü Rahmetliden, Babiâli ile Nemçenin savaşmalarını istemediğini, ve Erdel'de yağmalar yapıldığını görmektense burada ölmeyi yeğlediğini defalarca duymuştum...” (126. mektup, Tekirdağ, 13 Eylül 1937)

Rákóczi'nin oğlu Tekirdağ'a geldiği zaman baba ile oğlunu karşılaştırıp, eski günleri anarak prensin uyguladığı (ve meşhur 37. mektubunda ayrıntılı tasvirini verdiği) düzeni hasretle anlatıyor. Çünkü József Rákóczi, babasının ölümünden iki yıl sonra Tekirdağ'a geldiğinde her şey değişiyor: „...Genç Prensten teselli beklerken, geliş hüzün getirdi. Babasının aramızda kurduğu ve ölünceye kadar bunca yıl boyunca uymamızı sağladığı o güzel düzeni oğlu üç gün içinde altüst etti. Buradaki hayata, düzeni bozmakla başladı. Okadar ki, kısa zaman içinde Hristiyanlığa ve hükümdara yaraşır düzenden zerre kadar bile kalmadı. Her şey silindi ve evimize düzensizliğin sisi çöktü. Her işi zeka, düzen ve ihсандan ibaret olan o büyük Beyin hizmetinde bulunan bizlerin ne umduğunu herkes tahmin edebilir. Şimdi her şeyin aksını görmekteyiz, çünkü düzeni düzensizlik, akıllığı kararsızlık, ihсанı öfke ve çekememezlik izledi, öyle ki otuz yıldır devam eden mültecilik hayatımız hiç bu üç ay kadar ağır gelmemiştir. Rahmeti Efendimizi asıl şimdi arıyoruz...” (124. mektup, Tekirdağ, 8 Mart 1737)

Rákóczi'nin hastalığı ve ölümü hakkında bize bilgi veren de Mikes'tir. İlk kötü haberin tarihi 12 Mart 1735: „...Birkaç gündür Efendimizi eskisi gibi bir durumda görmüyorum. Her nekadark gizliyorsak da, içinde bir derdi olduğu belli. Onun tabiatından doğan neşesi, şimdi eskisi gibi sık olmuyor, ve sanki zoraki neşeleniyor. Şunu da ekleyeyim: şişman vücudu ve yüzü gittikçe incelemede. Bütün bunlar, Sevgili Teyzem, beni biraz rahatsız ediyor. Çünkü bunlar iç üzüntüsünden, herhangi bir illetten ya da ikisinden birden oluyorsa, yakılmış mumun erimesine şaşmamalıyız...” (110. mektup, Tekirdağ, 12 Mart 1735)

İki hafta sonraki mektup dramatik bir durum tespiti, aynı zamanda prens ile hizmetkârının samimî ilişkisini de yansıtmaktadır: „Sevgili Teyzem, önceki mektubumu sıkıntılı bir kafa ile yazmıştım, bunu ise üzüntüyle yazıyorum. Efendimizin durumunu hiç de iyi bulmuyorum. Hastalığı nihayet kendisini gösterdi: evvelki akşam, âdeti üzerine saat sekizde soyunmak üzereyken bir titreme geldi. Yanında bulunduğumdan bana üşüyüp üşümediğini sordu. „Hava oldukça sıcak, üşümüyorum” dedi. Bunun üzerine çok üşüdüğünü söyledi. Beni de bir korku sardı hemen. Fakat sonra, ilkbahara doğru sağlık durumlarında değişiklik olabileceğini düşündüm.

Efendimiz soyunup yattı ve ben de eve döndüm. Biraz sonra eve gelenler kustuğunu haber verdiler. Bunun üzerine ben, herhalde midesinin beğenmediği bir şey yemiş, dedim. Ertesi sabah saat altında, onun giyineceği vakit evine gittim; fakat yüzünü görünce büyük korkuya düştüm. Doğuştan kırmızı olan kişi sanki biri safran sürmüş gibi sararmış.

İki gündür büyük halsızlık duyuyor – durmadan titreme var üzerinde – ve kanı çamurlanmış gibi, bütün vücudu sarı kesilmiş. Bugün bayram olduğundan giyindi ve ayini dinledi. Fakat çok az bir şey yedi ki, buna şaşmamalıyız. En küçük bile ağrısı yok, ama büyük bir halsızlık duymakta. Düşmanlarının bile büyük saydıkları bu büyük adamı, bağışlaması için Tanrıya yalvarıyorum.” (111. mektup, Tekirdağ, 25 Mart 1735)

Bundan sonra gelen ünlü Büyük Cuma* mektubudur, Rákóczi'nin ölümünü yürek parçalayıcı anlatımıyla kaleme alındığı.

* Paskalya Bayramından önceki cuma, İsa'nın çarmıha gerilip öldürüldüğü gün.

Már két naptól fogvást nagy gyengeséget érez – szüntelen való hideglelés van rajta – és mintha az egész vére sárré változott, úgy elsárgult az egész teste, Ma innep lévén, felöltözött, és a nagy misét meghallgatta. De nem kell csudálni, ha igen keveset ehetett. Legkisebb fájdalmat nem érez, de nagy bágyadtságot. Édes néném, kérjük az Istent, hogy tartsa meg ezt a nagy embert, akit az ellenségi is nagynak tartanak.” (111. levél)

Majd következik a nevezetes nagypénteki levél, az immár bekövetkezett vég, Rákóczi halálának szívszorító leírásával. A gyász mélységéből mégis magasra szárnyalnak Mikes hittelei sorai: „...De ne azt a jó atyánkot sirassuk, mert ötet az Isten annyi szenvedés után a mennyei lakodalomba vitte, ahol a gyönyörűségnek és az örömmel poharat itatja, hanem mimagunkot sirassuk, kik nagy árvaságra jutottunk.” (112. levél) „Ő szegény árvaságra hagyta bennünket ezen az idegen földön” – zárja ezt a levelet, tudván, hogy apja, majd anyja halála után most, fejedelmét, atyját, tanítóját elveszítve jutott igazi árvaságra, mint ahogy tudja azt is, hogy a szabadság ügye, a nemzet is elárult. „Olyanok vagyunk, mint a nyáj pásztor nélkül” – írja a következő levélben. (113. levél)

Mikes erdélyi monográfusának, Veress Dánielnek sorai költői erővel világítanak rá arra, miért ragyog oly fényesen a rodostói iker-csillag: Rákóczi és Mikes történelmünkben, irodalmunkban és emlékeztünkben: „Rákóczi Ferenc ma is szívet dobogtató, íróttollakat mozgató nagy vállalkozása tulajdonképpen már 1711 táján vagy még előbb lezárult – mint sikerekkel kecsegtető politikai ügy. 1713-ban Nyugaton elült a nagyhatalmak hosszú háborúja, az öt évvel későbbi békekötéssel beállott a szélcsend Bécs és Isztambul között. A franciák még a talonból is kidobták az egykori ütőkártyát. De az, ami mint napi politikai cselekvés elbukott, tovább élt Rákócziiban – tartózkodóban, rezignáltabban, s itt-ott fanyarabban Mikesben is! – mint üdvösségügy. Így válhatott a kései utókor számára is – eszmévé oldódottan – szimbólummá. A kudarcokat álló, a csapásokat elviselő, a vereségeket lelkiileg is túlélő és fölénk emelkedni tudó, a rodostói szigetecskét összetartó és fegyelmező fejedelem a szabadság, hazafiság szimbólumává, a kíméletlen önvizsgálatba zorduló lelki nemesség őriásává, akinek a köztudat panteonjában Mátyás, Dózsa, Kossuth mellett a helye. De ez a szobor csak úgy teljes, hogyha lennebb, de szoros közelségben ott egy másik is, a Mikesé.”

Valóságosan szobra van már Rodostóban Rákóczinak is, Mikesnek is...

✍ Tasnádi Edit

Ne var ki yasin derinliklerinden yükselen gene de Mikes'in inanç dolu sözleri: „...Biz o iyi Atamıza ağlamayalım, çünkü Tanrı onu, bunca acı çektikten sonra cennet düğüne getirip, ona zevk ve sevincini kadehini içirir.

Biz büyük öksüzlűge düşmüş olan kendimize ağlayalım...” (112. mektup, Tekirdağ, 8 Nisan 1735) Aynı mektubu „...O zavallı, bizi bu gurbette öksüz bıraktı...” – diye bağlıyor, babası ve annesinden sonra şimdi Beyini, Efendisini, atasını ve hocasını da kaybettikten sonra gerçekten öksüz kaldığını, vatanının, milletinin, özgürlük davasının da öksüzlűge mahkum olduğunu da bilerek. Sonraki mektubunda da „...çobansız sürüye benziyoruz...” diyor. (113. mektup, Tekirdağ, 16 Nisan 1735).

Mikes'in Erdel'li monografísi Dániel Veress'in cümleleri göklerimizde Tekirdağ'lı ikiz yıldızın neden okadar ışıltılı parladığını, Rákóczi ve Mikes'in tarihimizde, edebiyatımızda ve anılarımızda neden okadar canlı yaşadığını ayınlıyor: „Ferenc Rákóczi'nin yürekleri bugün bile heyecanlandırán, yazarların kalemlerine ilham veren büyük girişimi başarılar vaadedén bir politik dava olarak, aslında daha 1711'de, belki ondan da önce kapanmıştır. 1713'te Batıda büyük devletlerin uzun savaşı sona erdi, beş yıl sonra Viyana ve İstanbul arasında yapılan barış anlaşmasıyla o taraflarda da durgunluk hakim oldu. Fransızlar eski Macar kozunu tamamen bir kenara attılar. Ne var ki politik faaliyet olarak iflas eden mücadele, Rákóczi'de ve daha çekimser, daha mütevekkil, daha buruk biçimde Mikes'te selamet davası olarak yaşamaya devam ederek, sonradan gelen kuşaklar için simge oldu: iflaslara dayanabilen, felaketleri göğüsleyekebilen, yenilgileri aşabilen, bütün bunların üstesinden gelebilen, Tekirdağ'daki küçük cemaati bir arada tutabilen Prens özgürlük ve vatanseverlik sembolü, acımasızca vicdan muhasebesi yapan ruhsal asaletin dev temsilcisi oldu. Onun bilincimizdeki yeri milletimizin büyükleri, kral Mátyás, György Dózsa ve Lajos Kossuth'un yanındadır. Fakat bu heykelin tam olabilmesi için Mikes'in ki de orada bulunmalı...”*

✍ Edit Tasnádi

* Tekirdağ'da Rákóczi'nin heykeli, Mikes'in de büstü dikilmiştir.

A Hagia Szophia közelében, reprezentatív, történelmi környezetben kedvezményes árral szeretettel várja a Magyar-Török Baráti Társaság tagjait az AND HOTEL.

Yerebatan Cad. Cami Çıkmaşı No. 40.

Sultanahmet — İstanbul / TÜRKİYE

Szobafoglalás: (90-212) 5207676

<http://www.andhotel.com>

E-mail: info@andhotel.tr

Társulajdonos: Remzi Erbaş

A Török Füzetek ezen tematikus száma nem valószínű volt volna meg a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának támogatása nélkül.

Török Füzetek dergisinin bu tematik sayısı Millî Kültür Bakanlığı'nın desteği sayesinde gerçekleşmiştir.

TÖRÖK FÜZETEK

A Magyar-Török Baráti Társaság időszaki lapja

Szerkesztőbizottság:

Dávid Géza, Puskás László, Szmilko Györgyi és F. Tóth Tibor

Felelős szerkesztő/Sorumlu redaktör: F. Tóth Tibor

Tervezés, tipográfia: Szmilko Györgyi

Színes technika: Starkiss Stúdió

Levélcím/adres: Magyar-Török Baráti Társaság

H-1062 Budapest, Bajza u. 54.

Fax: (36-1) 411 61-92

Email: defter@office.mta.hu

HU ISSN 1217-6141

Akaprint Nyomdaipari Kft.